

Концепт філософської культури у контексті самовизначення української та російської філософії

Розвиток філософських ідей, потреба осмислення місця української і російської філософії в загально філософському процесі та розвитку власної культури визначає актуальність поставленої проблеми. Різні аспекти розгляду концепту філософської культури ми знаходимо у В.Горського, С.Кримського, В.Табачковського, Д.Чижевського, В.Біблера, М.Мамардашвілі, Л.Столловича, Е. ван дер Зверде.

Філософія і культура виступають як взаємодоповнюючі, потребуючи одна одну в організації людського буття. Тож засадничим у розгляді проблеми є твердження про неможливість осмислення філософії поза аналізом культури, оскільки філософія пронизує культуру, вміщаючи багатоманітність світоглядних дискурсів і є своєрідним духовним ядром культури

Одним з провідних підходів є виділення історико-філософського аспекту: розуміння історії філософії як частини філософської культури і “дослідження розвитку філософії як історії філософської культури ” [2,8], що дозволяє як виявити плюралізм ідей і теорій, так і краще осмислити національну своєрідність філософських ідей та роль особистості у філософії. При цьому В.Горський слушно виявляє розрізнення між історією філософської теорії (змістовному наповненні філософського знання як результату пізнавальної діяльності) та історією філософської культури, що виявляє “процесуальний характер філософського осягнення дійсності ”[2, 11].

Заслуговує на увагу і позиція нідерландського мислителя Еверт ван дер Зверде, який пов’язує філософську культуру з філософською традицією та аналізує її в контексті можливості порівняння відмінних філософських традицій. Звертаючись до розгляду російської філософії, автор виявляє ті її особливості, що пов’язані з радянською і пострадянською філософією, зокрема, переважання ідеологічної функції, існування офіційної “філософської системи”, “імпорт” західних філософських ідей через так звану критику сучасної буржуазної філософії ”[3,122]. Поглиблення сутності концепту філософської

культури здійснюється ним через поняття “філософська контркультура”, що виявляє внутрішню динаміку феномену, подолання суперечності між догматизмом мислення і потребою розвитку ідей, теорій.

Заслуговує на увагу і позиція філософів, які дискутують щодо розділення філософії на континентальну та аналітичну, представлену досить системно Саймоном Крічлі [5]. І хоча може видатися, що це спір про терміни, та в ньому піднімається ціла низка питань, що стосуються буття філософії в культурі та її історичних, теоретичних і методологічних проблем, зокрема подолання розриву між знанням і мудрістю, між раціонально-аналітичною і романтично-екзистенціальною традицією, між теоретичним осягненням і практичним наближенням до життя. Однією з важливих також стає проблема філософської ідентичності як такої.

Розглядаючи філософську культуру як прояв буття філософії в культурі В.Біблер, Л.Столович зосереджують свою увагу на проблемі класифікації філософських систем, наголошуючи на обмеженості таких підходів, оскільки “філософія живе в поєднанні і одночасному взаємопородженні різних форм нескінченно-можливого буття і різних форм його розуміння” [3,284].

Виявляючи різні аспекти функціонування філософської культури сучасні мислителі, по-перше, стверджують продуктивність міжнаціонального спілкування для розвитку філософської культури і культури в цілому, по-друге, пов’язують розгляд філософської культури з поглибленням розуміння сутності філософії, філософської творчості і самої людини. “Отже, аналіз філософської культури, – резюмує В.Горський, – виявляється спрямованим на відтворення картини історії філософії не як сукупності філософських систем, вчень і теорій, а як історії діяльності творців, авторів та інтерпретаторів учень і систем, що несуть на собі неповторний відбиток їхнього суб’єктивного світу” [2, 11].

Філософська культура виявляє реальне буття філософії в духовному житті суспільства і людини. Філософська культура – це сукупність всіх умов і передумов становлення, вираження і розвитку філософського мислення, а також рівень потреб у філософському знанні, його продукування і поширення.

Предметне розгортання філософської культури здійснюється через

існування інститутів, бібліотек, перекладів, через систему доступності філософських ідей та можливості філософських дискусій, через існування традиції і ставлення до неї; через визначення місця філософії та механізмів її функціонування в суспільстві; взаємозв'язки з іншими типами духовності. Тобто у здійсненні філософської культури доцільно виділяти фактологічну (сукупність доступних ідей, творів та система їх поширення) та процесуальну (потреба і можливість їх сприйняття і функціонування у житті індивіда і суспільства) складові та їх взаємозв'язок. Саме цей взаємозв'язок і конкретизує буття філософської культури, її духовну природу – потребу у здійсненні, сприймаючи ту духовну напругу, що нею задається.

Філософська культура, як єдність софійного і епістемного типів філософування, знання, мудрості і цінностей, осмислення і вчинку, універсального процесу мислення і індивідуального прилучення до традиції, загальнолюдського і національного, сприяє розгортанню проблем співвідношення філософії і життя, життєтворчості філософського мислення, філософування. Тому і в філософській культурі в центрі стоїть людина, її особистісна потреба і здатність до рефлексії.

Основною рисою філософської культури є здатність до створення умов для свободи філософського мислення, що виражає поліфонічність буття філософії. Тому найкращі умови для розвитку філософського мислення створює та філософська культура, яка одночасно реалізує багатоголосся філософських позицій та течій, сприяючи діалогу різних культур. Це застерігає людство від прагнення до монополізації істини та реалізації абсолютної правди, і підкреслює неможливість здійснення культурного людського буття без різноманітності позицій, здатності ставити нові питання, шукати відповіді, сприймати несхожість, змінювати норми і пріоритети тощо.

Діалогічність, як внутрішня полемічність, внутрішнє мислення, виявляє те, що філософське мислення можливе лише як живий акт мислення, що потребує співбесідника (як внутрішнього, так і зовнішнього). Діалогічність виступає як спосіб відшукування, оформлення і перетворення смислів. Це сумарна дія на ґрунті визнання самодостатності і самоправності кожного з

учасників, що приводить до народження і зростання смислу. Людина враховує спрямований на неї погляд „іншого” – рівноправного суб’єкта. Чим більше навколо людей, що здатні примусити нас „вийти з себе”, подивитися на себе і на світ іншими очима, тим більше стимулів для різнобічного осмислення буття, пошуку відповіді на запитання, що виникають у людському зануренні в буття культури.

Суттєве значення в цьому контексті має і проблема мови філософії: „мови мудрості” (М.Мамардашвілі), яка відрізняється від буденної, наукової, поетичної тощо мови, бо виражає нескінчене, загальне, абстрактне і потребує готовності до прийняття, сприйняття і тлумачення. В філософській мові навіть буденні слова набувають нового значення, а фрази не завжди означають те, що вони означають в повсякденні. Тому філософський текст, це завжди творення, становлення смислу через внутрішню полемічність ідей, суджень, які в ньому розкриваються. Драма філософії (і її відвага) – це постійні зусилля по відшукуванню мови та відчуття недостатності її виражальних можливостей. Філософія вимагає відваги, бо немає складнішої і важливішої справи, чим „тримати думку”: “ми здатні зрозуміти те, що написано у філософському тексті, якщо зуміємо відтворити...сказане в ньому як можливість нашого власного мислення ”[7,79], дозволивши їй пробудитись і пробудити інших: “ми живі в тім акті, що виконуємо зараз, якщо тримаємо живими, а не померлими в тексті своїх попередників ” [7,94].

Єдність і множинність філософських систем виступає як виявлення об’єктивних суперечностей історично-філософського процесу та особливої ролі особистості в процесі філософування. Намагання чіткіше означити предмет філософських пошуків, його тотальність і цілісність, прагнення показати роль особистості у розгортанні цього предмету веде до виділення різних типів філософування: матеріалізму та ідеалізму, раціоналізму та емпіризму, епістемного й софійного типів філософування, чи систематичної (пошук універсальної першосутності Платон, Декарт, Кант, Гегель) й наставницької (генерування ідей, підтримання діалогу: Ніцше, Гайдеггер, Бердяєв, Ясперс) філософії (Р.Рорті), чи філософії знання та діяльності,

філософії спасіння, філософії іронії як типів запитального дискурсу (С.Кримський), чи принципу “системного плюралізму ” (Л.Столович), що “характеризує індивідуальну своєрідність філософських поглядів того чи іншого мислителя ”[8,98].. Такі підходи, якщо їх не абсолютизувати, не протиставляти один одному, а розглядати в контексті філософської культури, сприяють поєднанню традиції і усвідомлення особистісного буття у ній. Показовими щодо підтвердження цієї думки є слова А.Ф. Лосєва: „Що ж із мною робити, якщо я не почуваю себе ні ідеалістом, ні матеріалістом, ні платоніком, ні кантіанцем, ні гуссерліанцем, ні раціоналістом, ні містиком, ні голим діалектиком, ні метафізиком, якщо навіть всі ці протилежності часто здаються мені наївними? Якщо вже обов'язково потрібний якийсь ярлик і вивіска, то я, на жаль, можу сказати тільки одне: я – Лосєв! Все інше буде неминучою натяжкою, спрощенням і перекручуванням, хоча й не так важко вловити тут риси цілого ряду філософських систем, гаряче сприйнятих у свій час і перероблених колись у молодому й сприйнятливому мозку”[6;356].

Філософія не може бути не особистісною (чи без особистісною), оскільки тісно пов'язана з особистістю свого творця, його життєвим досвідом, способами самопізнання і самовизначення, його індивідуальною своєрідністю. Вона, за словами Ф.Ніцше, є сповіддю свого творця, який пристрасно говорить від свого імені. Як індивідуальне критичне дослідження філософія є самовираженням людини, інтелектуальним, ширше – духовно-культурним самоствердженням індивіда, що потребує глибокої особистої захопленості людини самим цим процесом. Здійснюючи самопізнання і само рефлексію філософ набуває здатності відкрити щось сокровенне і в житті іншого.

Таким чином роль особистості у філософії виражається як у виборі проблеми і тематиці філософської системи, так і в характері філософської аргументації, як у об'ємі духовного досвіду, на який опирається той чи інший філософ, так і у стилі філософування. Все це визначає відповідальність мислителів за долю філософії, філософської культури, що “реально існує лише в тій мірі, в якій вона “культивується” філософами ”[3,128].

Філософська традиція включає в себе сукупність умов, що забезпечують

іманентний розвиток філософії, необхідний зв'язок філософських вчень одне з одним, зв'язок категоріальної та методологічних складових філософії як єдність філософських устремлінь. Філософська традиція – це не просто механізм передачі досвіду, чи цитування та тиражування думок філософів (“виконання логічної операції не означає виконання акту думки” М.Мамардашвілі), це та точка, де минуле через власну спів присутність того, хто звертається до філософування, перетинається з майбутнім. Цей вимір – “динамічна вічність” – є самим істотним актом у нашому відношенні до історії філософії. Таке ставлення співпадає з тим відношенням людини до світу, з якого народжується філософія у вигляді “вимоги мого включення у цю пульсацію неперервного поля філософування” [7, 97].

Історія філософія виступає, по-перше, як осягнення логіки розгортання філософії в культурі (місце культури, в т.ч. національної, регіональної, певної епохи, в можливості філософії бути і залишатися собою без підпорядкування ідеології чи політиці, науці чи релігії), по-друге, як узагальнення основних філософських ідей і світоглядних пріоритетів, що є важливими для функціонування різних сфер культури, по-третє, це звернення (і завдяки цьому збереження) до особистості філософа, здатність осмислити його вклад в загально-філософський процес (як утримання здатності до мислення, яке повинно здійснитися). Все це в тій чи іншій мірі і ставить проблему філософської ідентичності як сутності самої філософії, так і сутності культури, зокрема і національної. Осмислення національної своєрідності української і російської філософської думки потребує осягнення особливостей національної культури, національної самосвідомості та взаємодії філософування зі світовими ідеями Заходу та Сходу.

В рамках філософської культури виражається національна своєрідність філософських ідей. Національною філософською культурою слід вважати певний протяжний у часі масив філософських ідей і вибудованих на їх підставі знань, породжених у контексті національного життя конкретного народу і відповідних до його загальних життєвих і культурних орієнтацій.

Важливим для розуміння особливостей української філософської культури є положення С.Кримського про софійність вітчизняної мислительної традиції як установлення знаково-символічного ладу буття, що укорінений у ментальності української культури. “Софійність позначає буття, що запліднене потенційним словом” [4,23], що визначає мудрість самого життя, осяяного благодаттю. Розглядаючи різні конфігурації території буття і їхній вплив на духовний досвід нації, тематизацію її менталітету та становлення особистості, філософ аналізує три фундаментальні архетипи “Дім – Поле – Храм”, як такі, що виявляють взаємозв’язок людини і природи (втілення “ноосферного передчуття українців”), сприяють формуванню “духовного розуму” (відсутність гострого розриву між інтелектом та почуттями, між духом та тілом, вірою та раціональною сферою) та кардіоцентризму (“посилання на серце як джерело індивідуальності та моралі”)[4,297]. Архетипічним для українського менталітету, національного духу, – вважає С.Кримський, – також був ідеал свободи, що проходить крізь увесь масив української історії, при цьому “істотного значення набуло моральне розуміння свободи” (як честь та гідність людини) [4,296]. Все це суттєво впливає на образ філософії, конституювання ціннісно-смиислового універсуму та розвиток типів запитального дискурсу.

Тож осмислення концепту філософської культури не тільки допомагає краще осягнути минуле – становлення і розвиток української і російської філософської думки –, а й спроможне вплинути на майбутнє філософії, оскільки тісно пов’язане з розгортанням сутності філософії через особливості типів філософування, та є шляхом до істини і правди через розгортання діалогу різних вимірів людського самовизначення, що виявляє готовність філософії до нових інтелектуальних викликів і право грати важливу роль в культурному житті.

1.Библер В.С. От наукоучения к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век. – М., 1991.2.Горський В.С. Філософія в українській культурі: (методологія та історія). – Філософські нариси. – К., Центр практичної філософії, 2001; 3. Эверт ван дер Зверде Конец русской философии как русской?..//Вопросы философии. – 1998. - №2; 4. Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008; 5. Саймон Крічлі Вступ до континентальної філософії. К.: Тов.“Стилос”, 2008 6. Лосев А.Ф. Форма – Стиль – Выражение. – М.: Мысль, 1995; 7. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. 2 изд. Составл. и общ. ред. Ю.П. Сенокосова. – М.: Прогресс,

1992; 8. Столович Л.Н. О «системном плюрализме» в философии //Вопросы философии. – 2000. - №9.

Наконечна О.П. Концепт філософської культури у контексті самовизначення української та російської філософії //Російська філософія: історія, методологія, життя. Серія “Український часопис російської філософії. Вісник товариства російської філософії при Українському філософському фонді”. Вип.10. – Полтава, 2011. С.135-141.